

Perinčių miškų ir laukų paukščių indikacinių rūšių gausumo monitoringas

Atsakingas vykdytojas: habil. dr. P. Kurlavičius

Vykdytojai: dr. V. Stanevičius, R. Giedraitis, J. Miškinis, A. Butleris, J. Arbačiauskas, G. Riauba, M. Jankauskienė, Dž. Anuškevičius, Ž. Preikša, G. Baublys, V. Drūteika, G. Matiukas, J. Vaškelis, R. Jakaitis,

Vilnius, 1999

1999 m. įvairiose Lietuvos vietose atlikta daugiau nei 43 apskaitos. Iš šio skaičiaus 24 apskaitų duomenys atitiko lyginimui keliamus reikalavimus (1998-1999 m., t.y. du metus iš eilės vykdytos apskaitos toje pat vietoje, to paties tyrėjo, analogišku metodu, panašiomis meteorologinėmis sąlygomis, ir patenkinant kai kurias kitas populiacijų monitoringo sąlygas). Tuo būdu naudojant 24 apskaitų duomenis ir analizuojama modelinių rūšių populiacijų gausos dinamika.

Modelinėmis rūšimis, pagal anksčiau suderintą darbų metodiką, buvo parinktos dažniausios miško ir agrarinio kraštovaizdžių dažniausios rūšys – ypač kikišinių, varnių, strazdinių ir devynbalsinių šeimų atstovai.

REZULTATAI

Pagal 1998-1999 m. surinktus duomenis buvo įvertinti 60 indikacinių rūšių paukščių vietinių perinčių populiacijų gausos dinamikos trendai. Nustatyta, kad 1998-1999 m. bendra visų rūšių perinčių paukščių populiacijų gausa Lietuvoje pasikeitė labai nežymiai.

Atskleistas dėsningumas, kad šalyje didėjo kai kurių nuo žmogaus veiklos žemės ūkio kraštovaizdyje priklausančių paukščių vietinė gausa. Jau keletą metų konstatuojama, kad mūsų šalyje daugėja griežlių. Ataskaitiniais metais šis pagausėjimas buvo labai ženklus ir statistiškai patikimas. Visuose šešiuose apskaitos maršrutuose, kuriuose griežlės buvo registruojamos, jų padaugėjo. Per analizuojamą laikotarpį taip pat didėjo geltonųjų startų vietinių (regioninių) populiacijų gausa (patikimumo lygmuo $p < 0,05$). Pagaliau vėl pagausėjo keršulių ($p < 0,002$). Pagausėjimas gana vieningas (konstatuotas 15 iš 18 tirtų vietų). Šias tris rūšis jungia tai, kad jos tiesiogiai ar netiesiogiai priklauso nuo žemės ūkio ekologiško laipsnio. Griežlių populiacijos yra labai priklausomos nuo naudojamų šienavimo technologijų ir terminų. Tuo tarpu geltonųjų startų vietinės populiacijos didele dalimi priklauso nuo aplinkos kokybės – ypač grūdinių auginimui naudojamų pesticidų. Aptariant keršulių vietinės populiacijos pagausėjimo priežastis reikia nepamiršti, kad tam įtakos gali turėti ne tik jų mitybos bazė (auginamų žemės ūkio kultūrų sudėtis, plotai) bet ir šių paukščių sumedžiojimo mastai migracijos keliuose ir žiemojimo vietose. Tuo tarpu Lietuvoje jų sumedžiojama mažai ir tai negali turėti įtakos jų vietinei populiacijai.

Kitų atviro ir pusiau atviro kraštovaizdžio rūšių paukščių populiacijų pokyčiai 1998-1999 m. nebuvo tokie ryškūs ir statistiškai patikimi. Vis tik daugumai šios paukščių ekologinės grupės rūšių metai buvo palankūs - jų populiacijų vietinė gausa šiek tiek didėjo (nors kaip jau minėta, šis padidėjimas statistiškai nepatikimas). Galima teigti, kad šiek tiek padidėjo daugumos varnių (išskyrus kuosas, kurių pagal apskaitos duomenis nežymiai sumažėjo), dirvinių vieversių, geltonųjų kelių, kiauliukių, rudųjų ir pilkųjų devynbalsių, žaliukių vietinės populiacijos. Taip pat šiek tiek pagausėjo paprastųjų suopių, kurie daugiausiai maitinasi žemės ūkio plotuose.

Duomenys rodo, kad labiausiai nuo kaimo gyvenviečių plėtros priklausančių įvairių rūšių vietinių perinčių populiacijų gausos pokyčių tiek pobūdis tiek mastai skiriasi. Daugumos jų (žaliukių, baltųjų kelių, varnėnų, baltųjų gandrų) populiacijos 1998-1999 m. kiek išaugo. Baltųjų kelių bei varnėnų vietinių populiacijų padidėjimas netgi ryškus ir statistiškai esminis ($p \leq 0,05$). Pripažinta, kad baltųjų gandrų gausėja Rytų Europoje visus pastaruosius dešimt metų. Tai buvo konstatuota daugelio autorių, pateikusių bei analizavusių tarptautinės baltųjų gandrų apskaitos Europoje rezultatus. Vis tik kai kurių kitų šios ekologinės grupės rūšių (naminių žvirblių, čivylių bei šelmeninių kregždžių) vietinių populiacijų gausa šiek tiek sumažėjo. Iš atviro ir pusiau atviro kraštovaizdžio paukščių

bendrijos per šį laikotarpį taip pat nedaug sumažėjo pempių, margųjų žiogelių.

Taigi, jau keletą metų konstatuojamas atviro ir pusiau atviro kraštovaizdžio paukščių, tiesiogiai bei netiesiogiai susijusių su žemės ūkio intensyvumu ir ekologiškumu, pagausėjimas dėl žemės ūkio krizės nebėra toks ryškus. Galima net prognozuoti, kad šis fenomenalus procesas palapsniui baigiasi, nes išryškėja skirtingų rūšių populiacijų specifiniai gausos pokyčiai. Štai konstatuotas nedidelis pempių, pievinių kalviukų, naminių žvirblių, margųjų žiogelių bei šelmeninių kregždžių gausos sumažėjimas. Tai rūšys, keliančios labai specifinius reikalavimus aplinkai, ir jų vietinių populiacijų gausos pokyčiai, be abejonės, yra įtakojami visiškai skirtingų veiksnių. Ką atspindi jų gausos sumažėjimas, gali parodyti tik artimiausių metų duomenys.

Monitoringo duomenys rodo, kad 1998-1999 m. ženkliai pagausėjo tokių iš pirmo žvilgsnio ekologiškai skirtingų rūšių kaip didžiųjų zylių ($p \leq 0,02$), didžiųjų dančiasnapių ($p \leq 0,05$), nykštukų ($p \leq 0,002$), pilkųjų pečialindų ($p \leq 0,002$) bei amalinių strazdų ($p \leq 0,01$) vietinės perinės populiacijos. Pastebėjome, kad Vidurio ir Šiaurės Lietuvoje juodųjų strazdų ataskaitiniu laikotarpiu žymiai pagausėjo ($p \leq 0,002$), o tuo tarpu pesimaliuose biotopuose (pušnyuose) Rytų ir Pietų Lietuvoje šių paukščių sumažėjo (taip pat $p \leq 0,002$). Be minėtų paukščių taip pat šiek tiek pagausėjo (pagausėjimas statistiškai nepatikimas) alksninukų, didžiųjų genių, karetaičių, smilginių bei giesmininkų strazdų ir kikilių. Labai akivaizdu, kad šias rūšis jungia viena ypatybė. Jos yra sėslios, pusiau sėslios ar artimi migrantai. Iš šito išplaukia labiausiai tikėtina jų populiacijų gausos padidėjimo priežastis. Ji turėtų būti susijusi su šių rūšių žiemojimu. Taigi, darome išvadą, kad palanki ataskaitinio laikotarpio žiema turėjo svarbią įtaką vietoje žiemojančių bei netoli migruojančių rūšių populiacijoms.

Sėsliomis rūšimis bei artimais migrantais laikytinos ir kai kurios aukščiau minėtos rūšys, kurių svarbia vietinių populiacijų gausėjimo priežastimi laikytinas žemės ūkio intensyvumo sumažėjimas Lietuvai tapus nepriklausoma valstybe. Tai: paprastasis suopis, žaliukė, kovas, varna, kranklys, geltonoji starta, dirvinis vieversys bei varnėnas. Remiantis aukščiau suformuota prielaida reikėtų manyti, kad šių rūšių vietinių populiacijų pagausėjimui teigiamą įtaką galėjo turėti ir palankios jų žiemojimo sąlygos Lietuvoje ir Vidurio bei dalinai Pietų Europoje.

Miško žvirbinių paukščių vietinių populiacijų pokyčiai 1998-1999 m. buvo labiau specifiški, nei, pavyzdžiui, agrarinio kraštovaizdžio. Štai didžiųjų zylių, nykštukų, pilkųjų pečialindų vietinės perinės populiacijos per ataskaitinį laikotarpį statistiškai patikimai pagausėjo ($p \leq 0,02$). Taip pat, nors ir ne taip žymiai (skirtumai statistiškai nepatikimi) pagausėjo alksninukų, kėkštų, karetaičių, amalinių, giesmininkų bei smilginių strazdų bei kikilių. Kaip jau aukščiau minėta, dauguma šių rūšių yra daliniai artimi migrantai, ir jų gausai teigiamai galėjo atsilipti palankios žiemojimo sąlygos. Deja, kai kurių miško paukščių - artimų migrantų bei sėslių rūšių vietinių populiacijų gausa ataskaitiniu laikotarpiu sumažėjo. Liepsnelių ir šiaurinių zylių gausos sumažėjimas statistiškai esminis. Ne taip smarkiai sumažėjo erškėtzvirblių, juodgalvių devynbalsių, juodųjų ir kuoduotųjų zylių. Įvertinus minėtų rūšių mitybos specifiką, šie faktai leidžia manyti, žiemojimo sąlygos buvo palankesnės miško paukščiams, mintantiems dalinai ar vien tik augaliniu maistu, o tuo tarpu nelabai palankios beveik išimtinai bestuburiais mintantiems paukščiams.

Monitoringo rezultatai rodo, kad daugumai tolimų migrantų (žiemojančių Afrikoje) žiemojimo sąlygos 1998-1999 m. buvo palankios. Nenustatyta nei viena tolimų migrantų rūšis, kurios vietinės perinės populiacijos gausa būtų statistiškai patikimai sumažėjusi. Priešingai, keturių rūšių miško ir krūmynų paukščių – tolimų migrantų, tokių kaip gegutė, tošinukė, ankstyvoji pečialinda bei lakštingala, vietinės perinės populiacijos išaugo (atitinkamai: $p \leq 0,02$, $p \leq 0,002$, $p \leq 0,1$ ir $p \leq 0,02$). Be šių rūšių populiacijų taip pat pagausėjo miškinių kalviukų, raudongalvių sniegunų, volungių, ankstyvųjų ir žaliųjų pečialindų, paprastųjų raudonuodegių, bei kiauliukių gausa taip pat padidėjo.

Pastebėtas dėsningumas, kad iš tropinių migrantų sumažėjo visų prie vandens ir drėgnose vietose perinčių rūšių (karklinių ir ežerinių nendrinukių bei upinių ir margųjų žiogelių) populiacijos. Jų gausumo sumažėjimas nėra labai žymus ir statistiškai nepatikimas.

IŠVADOS

1999 m., lyginant su 1998 m., Lietuvoje konstatuotas daugelio rūšių paukščių populiacijų

padidėjimas. Toliau gausėja dirvinių vieversių populiacijos. Labiausiai tikėtina, kad šią rūšį palankiai veikia pastaraisiais metais pasireiškęs žemės ūkio intensyvumo sumažėjimas.

1998-1999 m. žiema buvo palanki daugumai rūšių. Ypač ji buvo palanki sėsliems grūdlesiams ir visaėdžiams paukščiams.

Pastebėtas kai kurių tropinių migrantų (gegučių, tošinukių, ankstyvų pečialindų, lakštingalų) gausos padidėjimas. Labiausiai tikėtina, kad kai kurių tolimų tropinių migrantų populiacijų ryškius gausos pokyčius lėmė palankios žiemojimo ir/ar migravimo sąlygos.

Negauta jokių duomenų, kurie leistų manyti, jog kurių nors rūšių paukščių regioninių populiacijų gausos pasikeitimo priežastys yra susiję su gamtinės aplinkos būklės pablogėjimu Lietuvoje antropogeninės veiklos pasėkoje. Ir priešingai, dėl agrarinio kraštovaizdžio aplinkos būklės gerėjimo, atsistato ar išlieka gausios daugelio šios ekologinės grupės paukščių rūšių populiacijos. Ypač akivaizdu, kad pagausėjo griežlių, tebegausėja baltųjų gandrų.

LITERATŪRA

Kurlavičius P. 1996. Ilgalaikiai paukščių gausumo pokyčiai Lietuvoje. Aplinkos monitoringas 1993-1995. Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos ministerija, Vilnius, 69-72.

Recher H.F. 1981. Report of working group on the need for standardized census methods. In: Estimating numbers of terrestrial birds (Ed. by C.J. Ralph and J.M. Scott). Stud. in Avian Biol., N6, 580-581.

